

माध्यमिक तहमा अनिवार्य विषयको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था

शिक्षाशास्त्र संकाय, स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टिकरण
विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

धर्मदेव यादव

एम.एड. दोश्रो वर्ष

परीक्षा रोल नं. २८००२१/०६६

त्रि.वि.दर्ता नं. ९-३-२८-२०४-२००७

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

किर्तिपुर, काठमाडौं

२०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र संकाय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन विभाग
कीर्तिपुर

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र संकाय, कीर्तिपुर, काठमाडौं पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषय अन्तर्गत आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि धर्मदेव यादवले शोधपत्र शीर्षक “माध्यमिक तहमा अनिवार्य विषयको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था” मेरो निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र प्रस्तावना लेखनप्रति म सन्तुष्ट भएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनको सिफारिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक

उप.प्रा. विश्ववाला थापा

मिति : २०६९/०४/१२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र संकाय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र, केन्द्रीय विभाग, स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन मूल विषयको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि “माध्यमिक तहमा अनिवार्य विषयको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था” शीर्षकमा धर्मदेव यादवद्वारा तयार पारी आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि यस मूल्याङ्कन समितिमा पेश गर्नु भएको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा. स्वयम् प्रकाश ज.ब.रा.
(विभागीय प्रमुख)

.....

२. उप.प्रा. विश्ववाला थापा
(शोधनिर्देशक)

.....

३. प्रा.डा.प्रेमनारायण अर्याल
(बाह्य परीक्षक)

.....

मिति : २०६९/०४/२४

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत “माध्यमिक तहमा अनिवार्य विषयको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था” शीर्षकको शोधपत्रको शुरुदेखि अन्त्यसम्म आफ्नो अमूल्य समय दिई निर्देशन, सुझाव दिनु हुने पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागका उप-प्राध्यापक विश्ववाला थापाज्यू प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यस शोधपत्र तयारीको क्रममा स्वीकृति प्रदान गरी अनुसन्धान गर्ने अवसर दिनु हुने विभागीय प्रमुख सह-प्राध्यापक नारायण बस्नेत प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्रको क्रममा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराई सहयोग पुर्याउनु हुने श्री सेतीदेवी मावि र श्री कालिका माविका प्रधानाध्यापक, शिक्षकहरु, विद्यार्थीहरु सम्पूर्णमा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । आफ्नो अमूल्य समय खर्च गरेर उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने अवसर दिनु हुने आदरणीय बुबा श्री बासुदेव यादव, आमा ठकनी देवी यादव, भाइ धिरेन्द्रकुमार यादव, बुहारी अनुजाकुमारी यादव, दिदी हरिहरदेवी यादव, भवरीदेवी यादव र बहिनी सिजलदेवी यादव प्रति ऋणी छु । शोधपत्र लेखन कार्यमा थप हौसला प्रदान गर्ने साथीहरु उमेश गिरी, दिपेन्द्र धामी, वामदेव जोशी, बमबहादुर खतिवडा प्रति विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसै गरी लेखन कार्यमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नु हुने मेरा सहपाठी साथीहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्रलाई मूर्त रुप प्रदान गर्न कम्प्युटर टाइप गरी सहयोग पुर्याउने न्यू मिलिनियम कम्प्युटर सेन्टर, लगनखेल, ललितपुरका दीपक थापामगरलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

प्रस्तुतकर्ता

धर्मदेव यादव

खडगपुर गा.वि.स., वडा नं. ४, सप्तरी

शोधसार

प्रस्तुत शीर्षक “माध्यमिक तहमा अनिवार्य विषयको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था” मा अध्ययन अनुसन्धान गर्नका लागि नुवाकोट जिल्ला गेर्खु गाविसका २ वटा विद्यालयहरूलाई भौगोलिक सुविधाका आधारमा नमूना छनौट विधिबाट नमूना विद्यालयको रूपमा छनौट गरी अध्ययन गरिएको थियो । अध्ययनका क्रममा नमूना छनौट गरिएको विद्यालयहरूको अनुसन्धानकर्ता आफैले स्थलगत भ्रमण गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरी शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्नका लागि ३ वटा उद्देश्यहरू राखि अनुसन्धान गरिएको थियो । जसमा माध्यमिक तहका अनिवार्य विषय शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूको पृष्ठभूमी पहिचान गर्नु, शिक्षण विधि र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था पहिचान गर्नु र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रति शिक्षक तथा विद्यार्थीको दृष्टिकोण पहिचान गर्न उद्देश्य रहेका थिए । यस अध्ययनलाई गेर्खु गाविसका २ वटा विद्यालयका प्रधानाध्यापक अनिवार्य विषय शिक्षण गर्ने शिक्षकहरू र नमूना छनौटमा परेका विद्यार्थीहरूमा सिमीत गरिएको थियो ।

प्रस्तुत अध्ययनबाट माध्यमिक तहमा अनिवार्य विषयहरू शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूले माध्यमिक तह अध्यापन गराउन सक्ने योग्यता हासिल गरेको पाइयो । अध्ययन गरिएका विद्यालयका सम्पूर्ण शिक्षकहरू तालिम प्राप्त नै पाइएको थियो । उनीहरू शिक्षाशास्त्र संकाय अध्ययन गरेका शिक्षकहरूले स्वतः शिक्षा सम्बन्धि तालिम लिएका र अन्य संकाय अध्ययन गरेका शिक्षकहरूले शिक्षक तालिम लिई अध्यापन अनुमति पत्र हासिल गरेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रका शिक्षकहरू लामो समय सम्म अध्ययन गरेका र छोटो समयदेखि मात्र अध्यापन गर्न थालेको पाइएको थियो । यसरी अध्ययन गरिएका विद्यालयहरूमा अनिवार्य विषयहरू शिक्षण गर्ने शिक्षकहरूले मिश्रित प्रकारका अनुभव हासिल गरेको पाइएको थियो ।

अध्ययन क्षेत्रहरूमा सबैभन्दा बढी प्रवचन विधि प्रश्नोत्तर विधि र छलफल विधि प्रयोग गरिएको पाइयो भने विषयवस्तुको प्रकृति अनुरूप अन्य विधिहरू पनि प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रका एक वटा विद्यालयमा नियमित गृहकार्य दिने र परीक्षण गर्ने गरेको पाइयो भने अर्को विद्यालयमा गृहकार्य र परीक्षणको स्थिति दयनिय रहेको देखियो ।

अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयका शिक्षकहरू आफ्नो रुचि भएर शिक्षण गरेका र सबै विद्यार्थीहरूलाई समान व्यवहार, समान अवसर प्रदान गरी शिक्षक तथा विद्यार्थी केन्द्रित विधिबाट शिक्षण गर्ने भएकाले शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापप्रति सकारात्मक धारणा रहेको पाइयो ।

प्रस्तुतकर्ता

धर्मदेव यादव

विषयसूची

अध्याय - एक : परिचय

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमी	१
१.२	समस्याको पहिचान/कथन	१०
१.३	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	११
१.४	अध्ययनको उद्देश्यहरू	११
१.५	अध्ययनको औचित्य	१२
१.६	अध्ययनको सीमाङ्कन वा परिसीमा	१२
१.७	शब्दावलीहरूको परिभाषा	१३

अध्याय - दुई : पूर्वसाहित्यको अध्ययन

२.१	सैद्धान्तिक साहित्यको अध्ययन	१४
२.२	सम्बन्धित अध्ययनहरूको पुनरावलोकन	१९
२.३	अवधारणात्मक ढाँचा	१९

अध्याय -तीन: अध्ययन विधि

३.१	अनुसन्धान विधि	२१
३.२	अनुसन्धानको ढाँचा	२१
३.३	जनसंख्या र नमूना छनोट	२२
३.३.१	विद्यालय छनोट	२३
३.३.२	प्रतिक्रियादाताहरूको छनोट	२३
३.४	साधन निर्माण	२४
३.४.१	अन्तरवार्ता निर्देशिका	२४
३.४.२	अवलोकन फारम	२४
३.४.३	लक्षित समूह छलफल निर्देशिका	२५
३.४.४	साधनको वैधता	२५
३.५	सूचना संकलन प्रक्रिया	२५
३.६	तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण	२६
३.७	नीतिगत पक्ष	२७

अध्याय -चार: सूचना विश्लेषण र व्याख्या

४.१	शिक्षकहरूको पृष्ठभूमी	२८
४.२	शिक्षण विधि र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	३२
४.२.१	शिक्षकको पूर्वतयारी	३२

४.२.२	पाठ प्रवेश	३४
४.२.३	शिक्षण विधि	३५
४.२.४	शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग अवस्था	३९
४.२.५	गृहकार्य	४०
४.२.६	परीक्षा	४२
४.३	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रतिको दृष्टिकोण	४३
४.३.१	प्र.अ.को विषय शिक्षण प्रतिको प्रतिक्रिया	४३
४.३.२	शिक्षकहरुको विषय शिक्षण प्रतिको दृष्टिकोण	४५
४.३.३	विद्यार्थीहरुको विषय शिक्षण प्रतिको दृष्टिकोण	४६

अध्याय -पाँच प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१	अध्ययनको प्राप्ति	४९
५.१.१	शिक्षकको पृष्ठभूमी	४९
५.१.२	शिक्षण विधि र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप	५०
५.१.३	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापप्रति शिक्षक तथा विद्यार्थीको दृष्टिकोण	५१
५.२	निष्कर्ष	५१
५.३	सुझाव	५२

सन्दर्भ सामग्रीहरु

अनुसूचीहरु

अनुसूची-१	विद्यालयहरुका नामावली	५८
अनुसूची-२	विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरुको नामावली	५८
अनुसूची-३	विद्यालयका शिक्षकहरुको पृष्ठभूमी	५९
अनुसूची-४	विद्यार्थीहरुको नामावली	६०
अनुसूची-५	प्रधानाध्यापकसँग गरिएको अन्तरवार्ता निर्देशिका	६१
अनुसूची-६	विषय शिक्षकसँग गरिएको अन्तरवार्ता निर्देशिका	६२
अनुसूची-७	कक्षा अवलोकन फारम नमूना	६४
अनुसूची-८	लक्षित समूहसँगको अन्तरवार्ता निर्देशिका	६५

विद्यालयका चिठ्ठीहरु